

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Димитър Цацов, ВТУ "Св.св.Кирил и Методий"

Относно: Дисертационен труд за присъждане на научната степен доктор на науките в професионално направление философия (2.3), научна специалност философия на културата, политиката, правото и икономиката, шифър 05.01.13 - ИИОЗ- БАН

Автор на дисертационния труд: доц. д-р Ерика Георгиева Лазарова

Тема на дисертационния труд : Богомило-катарската философия като живяна етика

1. Информация за дисертационния труд

Представената дисертацията „Богомило-катарската философия като живяна етика” е структурирана от увод, единадесет глави със съответни раздели, заключение и четири приложения и е с обем 354 компютърни или около 600 стандартни страници. Библиографията включва 336 литературни източника, от които 180 на кирилица и 156 – на латиница, като библиографията в края на труда съдържа 428 източника, по равно на кирилица и на латиница.

2. Съдържателен анализ на научните постижения

В началото бих искал да изтъкна някакво общи характеристики на творчеството на Ерика Лазарова, които са валидни и за настоящето изследване. Преди всичко творчеството на Ерика Лазарова удържа смисло единство, което е детерминирано от специфичния изследователски ъгъл на визиране на изследваните проблеми. Най-общо той може да се нарече хуманитарен или, според мен, по-точното му определение е екзистенциално-аксиологично-културологичен. Самата тя очевидно предпочита най- често термина „етичен”. Но в случая не е важен термина, а съдържанието. Като цяло нейното творчество, в това число и настоящата дисертация, е органично обединяване на различни подходи - философски, исторически, етичен, екзистенциален, културологичен и др. Тази жанрова неопределеност обаче в никакъв случай не е някаква еkleктика, напротив, професионалното ниво на Ерика Лазарова, силният ѝ евристичен порив превръщат всяко нейно изследване в систематично цяло, което има своя ясен теоретичен релеф и завършеност. Единството на изследователския образа на Ерика Лазарова се крепи и на

изключителното място, което има в нейното творчество българската проблематика. В това отношение се демонстрира последователност и академизъм, които са делеч от повърхностното манифестиране на някакъв „местен патриотизъм”. Казаното ще конкретизирам по отношение на представената дисертация. Нейната актуалност се крие не само в необходимостта от постоянно преоценяване и преинтерпретиране на културни феномени от нашата история и особено когато става дума за такива значителни събития като появата и разпространението на богомилството, не само и защото сме в някаква криза на ценностите и търсене на нови смисли, но и поради все по-агресивните опити да се изземват български духовни явления като им се придава друг генезис и начин на съществуване. Пример за подобен подход е фактическото нулиране на богомилството и опита през последните три десетилетия да се защити идеята, че катарството е автохтонно явление, което се заражда спонтанно и няма никаква връзка с богомилството.

Ерика Лазарова категорично се обявява против подобен подход, доколкото това е „съзнателен опит да бъде затъмнен приносът на богомилството като: 1) оригинално духовно явление и 2) важен фактор за ускореното културно развитие на Окситания (Лангедок-Прованс) през XI-XIII век. Омаловажаването на българската генеалогия и българския световно значим принос в случая е не просто теоретична спекулация, но и отказ от историческата истина.” За да защити този своя теза кандидатът привежда множество исторически данни, така също и резултатите от съвременни български и чужди изследователи. Специално се анализира дебатът между Антоан Донден и Рафаело Морген. Първият защитава разбирането за общи черти между доктрините на богомилството и катарството. Неговият опонент защитава тезата за автохтонността на средновековните ереси в Западна Европа. Богатите теоретични и исторически информационни пластове на дисертацията са последователно насочени към опровергаването на постановката на Р. Морган. Ефективността на аргументацията се постига и от професионалното съчетаване на холистичния, систематичен, исторически и сравнителни подходи, които се допълват от компаративистични техники, с които се разкриват някои типологични сходства не само в генезиса, но и в структурно-функционалните особености на ересите.

С богато позоваване на различни български и чужди източници и прецизен теоретико-методологичен инструментариум Ерика Лазарова разглежда критично различните интерпретации на богомилско-катарския светоглед. Последователно се спира на т.нар. от нея

митове като този за „лошите богомили”, месианският мит за богомилството, богомилството като българска съдба, езотерическият мит за богомилството, Иван Рилски и/или Поп Богомил, към генезиса на богомилството и др. Целта е да се преосмисли богомилско-катарската философия не като мъртъв паметник на едно утопично социо-културно движение, а да се почувства и обясни хуманистичната мотивация на носителите му, за които то не е книжна мъдрост, а живяна нравственост; за да изпъкне световно-исторически културен принос на богомилството с неговият характер на цялостен светоглед с ярко изразен социално-реформаторски характер (с. 62).

Това е фактически централната постановка в дисертацията, която се разгръща и се представят нейните различни теоретични ипостаси. Водеща регулативна идея в разкриването многообразието от „образи” е идеята, че ереста е начин да се надмогне познавателно и практически ограничената представа за съществуващото; тя е преосмислено и планирано отрицание на съществуващия обществен ред. Следват конкретизациите: богомилско-катарската философия е паневропейско антикризисно самосъзнание, алтернативно християнство, защита чистота на вярата от позицията на съхранение на първичното християнство, нова форма на религиозно съзнание и нов начин на живот и т.н. за да се достигне до определянето на богомилско-катарската философия като първа цялостна форма на радикално реформаторско движение. Теоретична реконструкция на богомилско-катарската философия се допълва от една феноменология на богомилската идеология като демократична и хуманистична предренесансова култура, която преминава през Сърбия, Босна и Хецеговина, за да достигне до Западна Европа и по специално до формирането на катаро-албигойската ерес в Лангедок, Прованс и Рейнската област, патарените в Италия и лоллардите в Англия.

Една цялостна нишка, която пронизва творчеството на Ерика Лазарова е темата за историческите модификации на етизирането на космоса, етизиране на битието като цяло. Още в книгата си посветена на романтиците тя подчертава връзката между универсума и етиката; тази линия се продължава в статиите, посветени на живата етика на семейство Ръорих; в монографията за Н. Шейтанов също така се изследват световните измерения на балкано-българската моралност. И тук в дисертацията се подчертава тотално етичния характер на системата на богомилско-катарския светоглед. В богомилско-катарската философия се легитимира представа за единната нравствена същност на битието, разглеждано като космос в развитие. Нравствеността е онтологичен атрибут, а човекът е

демиург на космическото бъдеще, защото е отговорен и за съдбата на цялото човечество и света в есхатологичния контекст на тоталния изход на сблъсъка между силите на Доброто и Злото. Нравствените измерения на богомило-катарските идеи и практика имат не само космически измерения, но и персонални и социални параметри. Кандидадът прецизно проследява богомило-катарската нравственост като начин на живот, активно добротворчество, егалитаризъм, себераздаване, равнопоставеност и др. Върху основата на множество аргументи (исторически, теоретични, херменевтични) се защитава тезата, че богомило-катарската философия е апология на трудовия начин на живот, при който се отрича експлоатацията на човек от човека като неморална. Очертани са и социалните приложения от живяната етика на богомили и катарите, която намира конкретен социален израз в комуналното самоуправление на редица градове в Западна Европа. Дори нещо повече, успешно се защитава идеята, че в това отношение може да се говори за наченки на гражданско общество и равенството между половете.

Характерна особеност на изследователския подход е умелото съчетаване на различни инструментариуми и удържането на основната логика на интерпретацията като се запазва общата екзистенциално-културлогична оптика или казано по друг начин историята на куртура се съчетава с ясни теоретико-методологични положения, което оптимизира баланса между концептуалното и емпиричното и така се изгражда не само абстрактна реконструкция, но и такава, която е изпълнена с живи смисли. По този начин авторът постига не само разбиране, но и особено възприемане на исторически реалии, което може да се нарече „вчувстване”, съприживяване на живата етика. В това отношение съществена роля има умението на Ерика Лазарова да актуализира елементи от ценностната система на богомилско-катарския светоглед и по този начин да превръща архаичности в настоящи случвания. Този ефект се постига не само с определянето на богомило-катарската ерес като „десиденство” през средновековието, но и чрез преки внушения, идващи от анализа на инвариантното отношение „опозиция – официална власт”. По този начин богомилите и катарите като дейци на промяната и реформите създават алтернативна идеология, която противопоставят на идейния комплекс, обслужващ всяка власт.

Дисертационният труд е съществен принос към един нов хуманитарно-етичен прочит на богомилско-катарския светоглед, който имплицира нови вектори за бъдещи изследвания, очертава нови интерпретационни перспективи.

В дисертацията идеите на използваните автори са представени коректно и са цитирани според академичните стандарти. Авторефератът и приносите са адекватни на съдържанието на дисертация.

3. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранната литература (по негови данни)

По темата на дисертация има 16 публикации (монография, студии и статии) и 14 участия в конференции и симпозиуми, което показва нейното широко публично присъствие. Няма участие в колективни разработки и поради тази причина не са приложени и разделително протоколи.

4. Критични бележки и препоръки

В дисертация съществуват някои крайни оценки, които като такива биха могли да бъдат оспорвани. Например : Тезата на Ерика Лазарова е „Като исторически първа вълна на секуларизма и предтеча на Реформацията, богомило-катарският хуманизъм сътворява модела на една европейска демократична култура, изпреварила с векове своята епоха” (с.238). Антитеза: възникването на монотеизма може да се тълкува като първа форма на секуларизма, защото се преодоляват различните митологични представи за съществуването на множество духове и божества.

Теза: „Като ФИЛОСОФИЯ НА ПРОМЯНАТА, тя имплицитно утвърждава, че при монархията и цезаропапизма се касае за узурпиране на властта за лични изгоди и превръщането на институциите в икони, тоест, в недосегаеми структури, означаващо на практика легитимация на самото безправие и узаконяване на насилието, чрез което биват държани в подчинение народите.” Антитеза: не може да се твърди, че монархията и цезаропапизма са само форми на узурпиране на властта за лични цели. Тези форми на държавно управление имат исторически, социални и икономически основания.

Ще си позволя препоръката подобни безусловни твърдения да бъдат контекстни, защото в противен случай се създават впечатленията за емоционалното желание възможното да се превръща в действително.

5. Лични впечатления на рецензента за кандидата и други данни, непосочени в предхождащите точки

Ерика Лазарова завършва философия в СУ “Климент Охридски”, а през 1993 г. - културен мениджмънт и реклама в Австрия. Започва професионалния си път в Института по

култура, където през 1982 г. защитава дисертация „Немският романтизъм като духовна революция и мироглед”. От 1995 г. е ст.н.с. II степен в Центъра по наукознание и история на науката при БАН, секция “История на науката”. От 2010 г. е доцент в Института за изследване на обществата и знанието. Изследователските и интереси са към историята на науката и историята на културата. Научните и търсения са центрирани към историческото развитие на българската хуманитаристика, както и еволюцията на художествено-естетическите, нравствените и културологическите идеи в световната история. Специалните области на теоретическия и интерес са също естетическото възпитание, културната антрополопия, теорията на личността. През последните години тя се занимава активно и с проблемите на глобализма. Има над 120 научни публикации. Преводач е на съчинения от Фр. Ницше. Член е на Съюза на учените, Съюза на журналистите и Съюза на преводачите в България (два мандата е председател на секция “Теория, история и критика на превода).

Познавам Ерика Лазарова като отдадена на научно-изследователската работа, с ценни идеи, множество разработки. Креативен и кооперативен колега.

6. Заключение

Оценката ми за дисертационния труд „Богомило-катарската философия като живяна етика” на доц. д-р Ерика Георгиева Лазарова от Института за изследване на обществата и знанието при БАН по професионално направление философия (2.3), научна специалност философия на културата, политиката, правото и икономиката, шифър 05.01.13 е **крайно положителна.**

Предлагам на Научното жури да присъди на доц. д-р Ерика Георгиева Лазарова научната степен „доктор на науките” (доктор на философските науки).

1 юли 2013 г.

Рецензент: